II

Missie en mystiek zou misschien weer de beste titel zijn, en niet eens anathema, misschien zelfs daardoor des te beter doenlijk om verschil tov XIII te illustreren: veel grotere bemoeienis vanuit de orthodoxie met boeken in de volkstaal, destijds een probleem nu een kans. Vandaar meer orthodoxie geschriften ter catechese en disciplinering, plus basisboeken in Mnl vertaald. Vanuit kerk aangezet (spiegellit plus exempelen en wsch Mariadevotie echt als propagandamiddel ed), maar ook publieksbehoefte (1360complex) en ook nog zoals altijd persoonlijke gedrevenheid (ConSumme). Allemaal richting de wereld, en ook nog voor de eigen kring: Ru en MoDev.

Catechese, missie en mystiek? Zonden en deugden? Zielzorg? Laatste is mooie titel, zijn er pendanten voor I en III? Wereld/Diesseits – Zielzorg/Heil/Eeuwig heil/Zielenheil/Jenseits – Verbeelding. Eventueel op zijn kortst en harmonisch: De wereld – Het heil – De verbeelding – Drie milieus/sferen

Ook voor dit genre ziet Janota 2004 de uitbouw ervan als een poging tot crisisbezwering, en dat leken zelf verantwoordelijkheid willen zoeken voor geloofsleven aangezien de kerk voor hen onvoldoende houvast en gezag vertegenwoordigt; ook mystiek wijst op lossere houding tav kerk als instituut, in sfeer van religioese Verunsicherung. Ook anticuriale stemming (schismaproblematiek) en zelfpastoraat. Dus zowel in als buiten de kerk roep om teksten als bakens voor zielenheil.

belangrijk bij Ruusbroec/1360 om uit te lichten vanwege exemplarische betekenis: de zware erkenning van het Nederlands als boekentaal in de proloog van de kartuizer Gerard bij Ruu, zoals belicht door GW in Vele wegen (n 12). Maar tegelijk in zelfde tijd en regio de enorme weerstanden die bijbelvertaler 1360 kennelijk te overwinnen heeft, bijbelvertaling tegen de klippen op, en nadien de libris teutonicalibus [of dit laatste bij afsluitend milieuportret MoDev?]

zo zeker niet alles te verenigen op de noemer van expansie: er is ook sprake van controle en disciplinering, juist in XIV (visie JoR) – met als meest opvallende uitkomst: het zwijgen van de vrouwen. Werd hen het zwijgen opgelegd? Neergang begijnen, zusters die hun mond moeten houden, bidden, biechten en gehoorzamen en vooral niet schrijven? [Bloemaerdinne again]

Afdelingen/complexen:

- catechese/deugdenspiegels/zielzorgproza/voor de zielzorg (gelovigen maar vast ook en misschien zelfs meer nog toolkit voor parochiewerk!)
- handbibliotheek/basisboeken/standaardwerken : de bijbelvertaler van 1360
- (de weg van de) mystiek: Ruusbroec cs (incl Eckhart en leek?)
- preken voor leken (incl Augustijnken, exempelen, lyriek en lied, kleingoed in Comburg (veel religieuzer/transcendenter dan dat in Hulthem), Mariadevotie en Beatrijs, overlopend naar de verbeelding)

I enorm expansief, maar antwoord/reactie vanuit deze laatste liet niet langer op zich wachten. Zie idee JoR tav spiritualisering lekenethiek in GL 110ev en Wiw 33, lijkt inderdaad als tegenoffensief in te zetten dichterbij 1350, dan profane weg te drukken en nog sterker in XV. *Lucidarius*

In I of wsch toch eerder II, ter morele herbewapening parochiegeestelijkheid en van daaruit missie? Werkend aan I/ethiek neig ik sterk tot die laatste mening; navolgende ook opgeslagen voor II maar hier ook laten staan als reminder/terugvaloptie

Luff 1999 over Lucidarius onder de titel Overleveringsgeschiedenis als aanzet tot interpretatie. Volgens GeertW BvE 45-6 staat het vast dat deze tekst in Mnl de clerus moest bedienen, en dus werd

gemaakt tbv de parochiegeestelijkheid ter bewapening op pastorale taken – is dit overigens wel zo zeker? (zie ook Nolanda in Artes in context, over overlevering) . Bwt getuigt zeker van toebuigen naar leken vanwege te moeilijk maar ook uit expliciete reserve tav onderwerpen zoals God zelf waarover *nemmermere sal mens den leken lesen* (zie diss Nolanda, 132ev), en bekend dat in 1353 de zoon van Gentse handschoenmaker *eenen Lucidaris* bezat (al kan dat ook de artesversie zijn geweest, en dan wel wezenlijk andere koek); zie diss Nolanda 138. (Ook de kopiist van ene hs waarin Luc compleet duidelijk een leek, en erger nog gezien zijn schreeuwende fouten). Maar toch nog altijd zeer diepgaand, zodat al met al opvatting van Geert preferabel lijkt (zie ook Nolanda 137) dat het hier gaat om een tekst voor catechese. Compendium christelijke geloofsleer, en niet alleen over het wat maar ook het hoe en zelfs wel af en toe het waarom, al moet men dus oppassen de leken niet wijzer te maken dan goed voor ze (of voor de clerus?) is. Bron Elucidarium gaat weinig uit de weg, de grote kwesties evenmin als de kleine: waarom heeft god ook vliegen en muggen geschapen? (antwoord: om te voorkomen dat de mens hoogmoedig wordt); als iemand is opgegeten door een wolf en deze door een beer en deze weer door een leeuw – hoe gaat het dan bij de wederopstanding? (III.45, ook in Mnl? vraag geldt voor Augustinus overigens als heidense spot met geheiligde christelijke doctrine: Lefevre 1954, 180n1, hier serieus genomen?) In aard van catechese dan een aardig inkijkje (zie Nolanda 134ev: vooral waarschuwen voor de hel, en de voornaamste aantrekkelijkheid van de hemel lijkt te zijn dat het niet de hel is (ed Blommaert 6100ev en Eluc III.90-106) - een wat negatieve benadering, maar wellicht erop duidend dat het lekenpubliek het goed genoeg had om niet met de hemel getroost te hoeven worden. Is het een vb van Delumeau Culpabulisation? (Overigens nog meer catechetisch werk in zelfde hs, zie ook de sproken) En dan in dezelfde moeite door wel hele reeks vragen over zondige priesters schrappen

Net als sidrac dialoogtekst in de onderwijssfeer (overigens meer doorlopende tekst dan Lat voorbeeld), maar nog duidelijker doorschuivend naar catechese, de redenen achter de dingen. Flinke M-invloed en misschien ook wel eens lekenlezer – in elk geval lekenkopiist, want wat maakt deze er een potje van![1] (deze uit Lat vertaald en niet uit Dui, misschien nog net voor leken maar stellig tot de grens van hetgeen zij kunnen velen, hoewel Europees succes Luc in lekenmilieus wsch vooral illustreert hoe diep men ook in elitaire lekenkringen doende kon zijn met zaken des geloofs).

onder het bleke containerbegrip didactiek huist een breed spectrum aan teksten, die op het eerste oog misschien facetten van hetzelfde zijn (ethiek en moraal), maar zeker bij nader toezien enorme spreiding vertonen, van hoogintellectueel en dicht bij Lat theologie liggend tot van die laatste alleen maar geleding/stramien overnemend, en compleet eigen inkleuring biedend en kiezend. Breedvoerige Lucidarius enerzijds, elementaire dialoogvorm maar zeer anspruchsvolle vragen (zie het spimplificerend bewerkt in volkstaal, maar niettemin], en veel kortere Jan de Weert anderzijds, de lekenoptiek ten top.

Overigens dan wel weer in zelfde Brusselse hs samen en zelfs opeenvolgend overgeleverd, gevolgd door andere moralisaties van Augustijken en andere sproken. Hs uit ambtelijke omgeving, met wonderlijke hoge smalle formaat als van rekeningboeken; zie diss Nolanda 138ev. Bij dit hs overigens ook ingaan op de vele pijnlijke fouten die de kopiist hiervan op zijn minst in het Lucidariusgedeelte maakte (de openingstekst nog wel!): zie gegevens ontleend aan diss Nolanda op afzonderlijk blaadjes. Kopiist was een knoeier van jewelste (toren van Babel>toren van Abel; Gods sonden ipv sonne eva), volstrekt de verkeerde man op de verkeerde plaats – bizar contrast tussen diepgang tekst en criant slechte verzorging. (van die hand nog meer bewaard of enkel in de ambtenarij? Illustratief voor de afstand tussen droom en daad bij proliferatie volkstaal als boekenmedium?)

---

[1] Zie uiteraard diss Nolanda, en diverse highlights daaruit in apart dossiermapje.

* *Zonden- en deugdenspiegels*[2]
Ook hier spectrum in het genre, van seculier angehaucht tot sterk monastiek/religieus gedirigeerd: vgl. verschil tussen Peraldus en Martinus van Braga, beide seminal texts. Aan de meer seculiere zijde van het spectrum is meer aansluiting te bespeuren op antiek, m.n. stoisch gedachtengoed. Project Bejczy.

- Cancellierboeck, Jan Praet, Spdsonden, Coninx summe zijn hier als catechetische lit toch goed op hun plaats, aansluitend op I in hun gerichtheid, maar duidelijk voortkomend aan de door de kerk ontdekte strategie van prediking via het volkstalige boek. (Speciale rol hierbij van mendicanten?)[3] (met dit laatste natuurlijk direct aansluitend op paragraaf over lekenprediking aan slot van dit hoofdstuk.)
- Coninx Summe vanwege ontstaansbodem in klooster ook connectie met milieu MoDev?

Rinclus (begin doet aan als catechese/preek op rijm, dichtbij Luc alleen daar ook het waarom erbij), zeer sceptisch tav de wereld en haar ijdelheden, gericht op behoud zielenheil en eeuwig leven, uitgesproken clericale/pastorale stem. Tekst uit de zielzorg. Complexe taal, uiteraard in de hand gewerkt door strofebouw. Heber-Serrurehs, volgens Obbema het ene vb van een bekende kopiist (Rooklooster) die officiele boeken schrijft op groot formaat en dit boekje samenstelde voor persoonlijk gebruik; hs van een monnik.[4] Mooie, pittige tekst, stilistisch sterk, beter in II, qua mentaliteit of op zijn minst als overgang daarheen. Of als begin II: het klooster kijkt naar de stad, en betreurt de emancipatie daar, die men als diesseitige losgeslagenheid beschouwt. Waartegenover herbepaling, leerstellige herbewapening en herbronning bij het fundamentele christelijke wereldbeeld.[5]

* ook Jan Praet beter in II, of zelfs bij Brugge aan het slot. JoR opteert voor titel Spiegel der Wijsheid, welke laatste de beschouwer (Jan Praet) confronteert met een leere der zalicheden maar ook met zichzelf, als mens. Ethisch-religieuze signatuur. Heeft op eerste oog twee dingen literair zwaar tegen: didactiek plus allegorie. JR pleit voor opener benadering: de allegorie als hefboom/vehikel voor de psychologie, volgend stadium in de belangstelling voor de menselijke interioriteit die door de hoofse cultuur was gewekt. (En zie al bij H Minne) En hier florerend onder de handen van een echte dichter. (Begin en eind ontbreken, toch 5000 vss) Opent met sterke Marialof, en varierend op haar eretitels. Dan over naar eigenlijke gesprek van dichter/personage Jan met vrouwe Sapientia, die hem beleert over 's werelds hoogmoed en ijdelheden (Hoverde rijdt op een paard dat die symboliseert: ed JR 50), waartegenover zij de goddelijke deugden en het zielenheil stelt. Jan verklaart zich overtuigd. Statische allegorie, leergesprek veel meer dan handeling met eigen dynamiek. Wel heel veel dynamiek op literair niveau: rijke woordenschat, enorm gegoochel met versvormen, zeker niet alleen opinie (genrebenaming bedrieglijk), juist ook zeer creatief met vorm en taal, woordspel, acrostichons. [Misschien niet eens zo ver van allegged Gruuthuse af, zie ook band

---

[2] Ter eerste intro Diem in Madoc 2005. Zie voor dit genre overigens ook bestand I, afd didactiek/ethiek, met veel overlap. Rinclus bijv en Jan Praet. Ook notitie IB mbt moraliserende lit bevat ettelijke teksten die hier wsch beste op hun plaats zijn. In Wiw 27 spreekt JoR van catechetische standaarduitrusting: gebeden, credo, tien geboden en andere rijtjes [canon!]. Veel materiaal en observaties bij Troelstra, wiens accent overigens op XV. Speciaal tav vrouw Roessingh, mooi overleidend naar Mariadev, waarover ook hfd aldaar.

[3] Vgl JoR in Wiw 34, verwijzend naar Warnar.

[4] ME in handen, 86. Hoe diss EK over dit hs, en JoR? Hs Gent UB. Goede typering van de Mnl tekst bij Te Winkel Ontw II 25ev. Overigens is plaatsing in XIV niet zeker, einde XIII ook niet uit te sluiten.

[5] Afwijkingen tov Frans zouden wel eens aanmerkelijk kunnen zijn, afgaande opprofiel van Franse voorbeeld zoals getekent door Duby I es trois ordres: tekst celebreert maatschappelijk evenwicht tussen de standen, onder de hoede van de monarchie.

met Brugge?[6] Ook een opmerkelijke figuur jeugd, ed. 41-42. JR legt ook lijn naar Deguilleville] Geheel oorspronkelijke schepping naar het schijnt (zij het met Franse inspiratiebronnen op afstand,vgl G, en zie ed JR 52ev), en typisch voorbeeld van volstrekt singulier project, poetic individuality? Ook aan dramatische opvoering van de tekst valt te denken; ed JR 43ev. Papieren hs eerste decennia XV; JR situeert de tekst omstreeks 1350 [nogal vroeg?], Brugge. Misschien al met al beste in omgeving Gruuthuse juist, lijkt uitgesproken te passen in de ambiance van de creatieve stad met experimenteerdrift.

* Spdersonden beter in II
Tekst over 7 hoofdzonden plus zonden van de tong, vertaling Peraldus' invloedrijke Summa. Claassens 1995 (ZsfdPh) ziet genre samen met CS, SpmensBehoud, Cancellierboeck, Lucidarius en ook Jan de Weerts Nieuwe doctrinael. [geeft de titel van die laatste toch inderdaad iets aan van nieuwe stedelijke moraal als adaptatie/evolutionaire aanpassing van klassieke kerkelijke?] In verzen nog uit XIV, proza XV, indicatief voor relatief lange persistentie versvorm in Diets, immers wel ruim 17000 verzen, en bron zeker niet narratief.
* Spmenschbehoud beter in II, of anders in hoofdstuk Brugge, want nabij G. Zie nader profiel in bestand II.
*Cancellierboeck idem, is een biechtboek, hoort veeleer bij de catechetische lit van II.

Scaecspel = ca 1400, en misschien vanwege tweeluik met kaatsspel beter buiten de boot?
Kaetsspel = XV
Doctrinael des tijts = XV

Al met al hier een vrij geleerd type auteur werkzaam, soms, dat bewust voor Mnl kiest en zie bijv ook auteur van Ridderboec. De derde weg waarlangs zich ook bijbelvertaler 1360 posteert?

Handboekerij/basisbibliotheek 1360
Bij basisboeken natuurlijk niet alleen bijbelvertaler 1360; in zelfde stroom passen de vertalingen van liturgische teksten in Mnl zoals behandeld door Desplenter in diss en TNTL 112, 2006, 193ev. Zo'n produktie alleen in klooster (vgl nu NIAS). Kartuizermilieu. Daarbij past ook anonimiteit op rand van depersonalisatie – onderzoek laatste jaren heeft zich zeer beijverd om hem een naam te geven, zou natuurlijk een trouvaille/ontdekking van formaat zijn, maar het voelt gewoon niet goed. Respecteer zijn anonimiteit, de meest woordenrijke zwijger uit NL LG.

Ruusbroec en de zijnen/De weg van de mystiek/Ruusbroecs wereld/Ruusbroec & co.
Hier toch ook iets over Ruusbroecgenootschap en onderzoektraditie en bijdrage leken aan studie Mnl geestelijke ltk?
Cantilene beter bij MoDev? Zusterhuizen als erfgenamen intieme en intens lichamelijke begijnentraditie?

---

[6] Zie ook Dewitte 1998, met een weliswaar ietwat vage - parallel tov Machaut en m.n. iconografische tradities van twee volblad miniaturen in Parijs bij diens Prologue 1371; parallel ook met experimenteerdrift van de ars nova? Advies Frank.

Preken voor/Missie/stichten van leken
Zoals hierboven reeds gesignaleerd, in vloeiend verband met de eerste paragraaf van dit hoofdstuk, die in dezelfde lekenmissie wortelt. Verschil is vooral vorm en retorische strategie: daar systematisch, samenhangend en gezaghebbend theoretisch exponeren, hier aanschouwelijk maken van geloofswaarheden en in werking tonen. (Overigens ook dat een vloeiende overgang, want auteurs als van CS brengen uiteraard exempelen te pas)
Mariapoezie Hier ook iets mbt geestelijk lied, of is dat toch beste op zijn plaats bij MoDev?
Van reele devotie (OLV Den Bosch) via exempelen naar Beatrijs, de weg van de verbeelding.